

ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В АНГЛОМОВНИХ ТА НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У статті проводиться короткий аналіз проблем перекладу художньої поетичної літератури, зокрема творчості українського письменника Тараса Григоровича Шевченка. Вивітлені основні труднощі та дилеми, які постають у процесі перекладу: історичний та національний колорит, безеквівалентна лексика, збереження ідіостилю та звучання оригіналу.

Ключові слова: переклад, Тарас Шевченко, колорит, безеквівалентна лексика.

Проблема адекватної передачі іншомовного тексту є однією з найважливіших проблем як в теоретичній, так і в практичній лінгвістиці, яка тісно пов'язана із загальними проблемами стилістики. Коли звичайний переклад виконує здебільшого інформативну роль, відтворюючи зміст тексту оригіналу засобами іншої мови, то художній переклад (а тим паче поетичний) має виконувати незрівнянно більше функцій: від культурної та духовної до історичної та етнографічної. Така різниця зумовлена перш за все функціональним навантаженням самого художнього твору.

На загальну сутнісну проблему донесення послання, яке заклав у художній твір автор, вказували І. П. Зайцева та О. В. Таранова: «Художня література займає осібне місце серед інших видів мистецтв. На відміну від музики та малярства, які впливають на людей різних національностей безпосередньо через зір і слух, що притаманні всім здоровим людям, твір художньої літератури інколи стикається зі значними перешкодами на шляху до свого читача, якщо цей читач є носієм іншої мовної системи, ніж автор твору». (Зайцева, Таранова, 2011, 25).

В художньому творі завжди є відкриття певної життєвої правди, важливої для людини. Завдання перекладача по-

лягає у донесенні до читача всього того, що автор заклав в основу свого твору. Основною складовою твору є зміст – це надзмістове інтенціонально-ідеологічне значення літературного твору. Тому художній переклад полягає не тільки у передачі змісту літературного твору з однієї мови на іншу, але й має донести певний культурний та національний колорит, закладений у тексті. Таким чином на перекладача лягає неабияка відповідальність, адже художній переклад переростає у процес міжнаціональної взаємодії культур.

Але ж поетичний текст несе в собі не тільки змістовну складову, а й емоційну, історичну, культурну, навіть мелодійну та інші складові. Для перекладачів поетичних творів їхня перекладацька місія виявляється ще більш складною, адже вони повинні зберегти також невлочиму мелодію та звучання першотвору.

При трансформації першотвору іншою мовою вправний перекладач змушений ретельно зберігати художню форму оригіналу, намагатися адекватно донести до іншомовного читача соціальні, історичні та політичні аспекти проблематики творів, відтворювати тема-рема-тичні та стильові наголоси, підвести читача до всеосяжного різноманіття почуттів першотвору. Перекладач поетичних творів сам повинен бути вправним поетом: доречно підбирати риму та потрапляти в розмір, не спотворюючи змісту оригіналу та обходячись лише незначними додаваннями чи перестановками. Відтворення іншою мовою творів такого поета як Тарас Григорович Шевченко покладає на перекладачів величезну відповідальність, адже знайомство багатьох іноземних читачів з українською культурою та літературою починається саме з творчості вірця, символу та справжньої ікони українського писемного мистецтва.

Переклад поезій набагато складніший також і через неспівпадіння граматики, фонетики та синтаксису різних мов. М. Бажан, пишучи про тяжкі повинності перекладача, говорив, що процес перекладу сповнений внутрішніх творчих сумнівів і суперечностей. І не дивно, адже біль-

шість читачів не сприймають прочитаний ними твір як переклад. Вони асоціюють його з оригіналом, формують своє враження про автора, його стиль та ідею твору, керуючись винятково перекладом. Відповідальність перекладача художньої літератури неабияка і вона зростає пропорційно таланту та майстерності самого творця оригіналу. Письменники національного масштабу, історичні та духовні лідери націй, такі як Тарас Григорович Шевченко, створюють надзвичайно складні твори з точки зору емоційності, глибини змісту, багатоступовості ідей, багатогранності проблематики, метафоричності, національного колориту. Саме тому такі творці та їхні художні послання захоплюють серця співвітчизників. А перекладачі покладають на свої плечі тягар надзвичайно важкої майже нездійсненної місії: відтворити те саме враження, той самий ефект і донести його без втрат до іншомовного реципієнта. Не дивно, що лише найвідважніші з перекладачів знаходять в собі силу та снагу, щоб нести на своїх плечах таку відповідальність. Для адекватного перекладу творів Шевченка старанний перекладач повинен ознайомитися з історичними документами, коментарями та науковими дослідженнями самих творів, а також надати при перекладі певну інформацію читачеві у вигляді коментарів та зносок задля повноцінного сприйняття творчості та ідей письменника іншомовним читачем.

Неординарною задачею постає передача ритміко-інтонаційного звучання творів флективної української співучої мови аналітичною англійською мовою, чи різкою обтяженою незвичними синтаксичними конструкціями німецькою мовою, чи навіть відверто несхожою китайською. Іноземні та українські поети-перекладачі неодноразово висловлювались щодо невдячності та надзвичайної складності поетичного перекладу. Не багатьом поетам-перекладачам вдається зберегти оригінальне звучання першотвору, як це, наприклад, вдавалося відомій англомовній перекладачці Вірі Річ:

*All, alone, all alone
Like a stem sere, unwanted;
The Lord gave me no luck,
Nor good fortune granted.
Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені бог
А ні щастя, ні долі.*

Поетичний переклад займає окрему нішу в перекладознавстві. Лінгвісти виокремлюють чіткі структури та створюють специфічну методологію, аби полегшити поетам-перекладачам їхнє нелегке завдання. Вони зводили результати своїх досліджень у чіткі вказівки та поради, як, наприклад, І. Прушковська: «Усталена практика створення віршових перекладів передбачає дотримання трьох відповідностей: еквілінеарності – відповідності строф і рядків, еквіметричності – дотримання системи чергування наголошених і ненаголошених груп складів – стоп, еквіритмічності – дотримання ритміки – хвилеподібної зміни способів організації вірша» (Прушковська І., 2011, 3).

Звучання, мелодика, побудова, навіть довжина слів та розташування наголосу у різних мовах відрізняється настільки кардинально, що нас зовсім не дивує той факт, що багатьом перекладачам доводиться приносити в жертву деякі особливості поетичного першотвору заради збереження більш важливих аспектів: ідеї, змісту чи культурного враження. На відміну від суджень багатьох читачів, що відтворення тексту оригіналу іншою, навіть близькоспорідненою мовою (звичайно ж ми маємо на увазі переклад), здійснюється не шляхом механічного підставлення лексичних чи граматичних відповідників. Завдання слів добраних перекладачем в процесі художньої інтерпретації полягає в донесенні змісту до читача та у здатності впливати на внутрішній стан того, хто його сприймає.

Образну, художню цілісність твору формують різноманітні художні засоби та асоціації, що відкривають здатність

звичних предметів побуту виразити духовну сутність людського буття. У зв'язку з цим набуває значення розуміння суті художньої цілісності, взаємозв'язку тексту і художнього твору, бо «текст не охоплює твір у його повноті» (Гиршман М.М. 1991, 8). Саме цей факт і є головною проблемою кожного перекладача. Адже він має розкрити прихований зміст тексту, який заклав у нього автор, та передати його засобами іншої мови, щоб донести до читача головну ідею, не змінивши її. Але внутрішній зміст твору може пережити певні зміни навіть до того, як він потрапляє на стіл перекладача, адже «упродовж свого існування в історичному контексті твір змінює свій сенс, дещо втрачаючи з реалій свого часу в силу того, що ці реалії перестають бути зрозумілими нащадкам» (Червінська О. В. 2001,18). Чим більше часу пройшло з моменту створення твору, тим сильніше на перекладацьку діяльність пливає часовий фактор, тому перекладачу необхідно взяти на себе функцію моста не тільки між двома мовами, але й між двома культурами та історичними епохами. Перекладач повинен бути не тільки знавцем двох мов, але й істориком та етнографом. Правильне та коректне розуміння тексту досягається заглибленням в історичний період життя письменника та у його зв'язок з описаними у творі подіями. Незважаючи на думку, що найкращі з літературних творів проносять свою актуальність для читачів крізь товщу віків, певної діяхронічності уникнути неможливо. З часом відбувається зміна понять, зміщення акцентів та соціальних пріоритетів. Завдання перекладача, який займається інтерпретацією художнього твору для читачів наступних поколінь, полягає у тому, щоб уникнути значного зміщення чи перекручування акцентів та ідейних складових першотвору. Особливо це стосується творів Тараса Шевченка, який жив та творив у історичний час, що охоплює значимий період розвитку суспільної свідомості українців. Для передачі історичності та колориту перекладачі часто вдаються до вживання анахронізмів мови перекладу, аби підкреслити різницю між теперішньою та минулою епохою, як у нижченаведеному уривку перекладу твору

«Кавказ» (оригінал вельми насичений нині маловживаними словами) було вжито застаріле німецьке слово «Kerker»:

*Doch wir sind aufgeklärt ja schon,
Wir lesen Gottes hehre Worte
Und von des tiefsten Kerkers Pforte
Bis zu dem golden-hohen Thron
Sind wir bald Bettler, bald Spion.*

Або ж інтерпретатори часто зберігають вжиті у першотворі історизми, навіть якщо це впливає на перше лексико-семантичне сприйняття тексту. Під час першого прочитання читач сприймає емоційний та історичний імпульс, а за точним лексичним розумінням він вже звертається до зноски чи посилання.

Звичайно ж при згадуванні історичного колориту мова йде про історичні реалії – це не специфічна група, і її можна розглядати лише за приналежністю до певної історичної епохи. Переклад історичних реалій полягає у передачі історичної забарвленості цих слів на додачу до їхнього матеріального змісту та іншим видам конотації. Твори Тараса Шевченка насичені описами побуту, соціального життя людей та історичних подій періоду XVII – XIX ст., а отже і реаліями та власними назвам, що стосуються цієї історичної епохи України. Саме ця історична забарвленість створює ту надзвичайну «атмосферність» поетичних творів Кобзаря, яка занурює нас у життя українського народу, його переживання, його боротьбу. І саме ця «атмосферність», яка є не чим іншим як історичним колоритом, створює своєрідний виклик для перекладача.

Не всі перекладачі, на жаль, намагаються зберегти цю атмосферу. Деякі інтерпретатори йдуть шляхом найменшого спротиву, замінюючи деякі історичні реалії на більш знайомі та зрозумілі іншомовному читачеві лексичні одиниці.

Власні назви та імена належать до реалій певної мовної культури, відрізняючи її від інших. Вони називають об'єкт думки (надуманий чи дійсний), особу чи місце, єдине та

неповторне в своєму роді. Носії цієї культури мають щодо реалій деякі фонові знання та асоціації, котрі на певному етапі міжмовних контактів можуть бути відсутніми в носіїв іншої мови. Тому при відтворенні чи перекладі таких назв-реалій, виникає, з одного боку, необхідність підкреслити особливий національний колорит чи унікальність цих назв, а з іншого – за необхідності небагатослівно передати й асоціації, властиві для носіїв цієї мовної культури. Більшість перекладачів зберігають оригінальне звучання власних назв, без змін чи з незначними змінами, вводячи їх до тексту перекладу.

*Dann singt er traurig,
wie der Russe
Die Sitscha einst zerstöret hat.
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйнували.*

Вищенаведений уривок перекладу німецькою мовою вірша Тараса Григоровича Шевченка «Перебендя» вийшов із-під пера майстерного перекладача та поета Івана Франка. Цей переклад також є прикладом адаптації змісту першотвору для якнайкращого розуміння та сприйняття іншомовним читачем. В оригіналі поет не конкретизував нападників, адже кожен українець змалечку знає, хто саме зруйнував козацьку твердиню. Перекладач взяв до уваги те, що пересічний німецькомовний читач не знайомий настільки близько та докладно з історією України, тому ввів у переклад уточнення.

Яскравого історичного колориту творам надають імена історичних осіб та титули, що давно вже не використовують.

Саме вживання титулів підкреслює, що події творів Тараса Шевченка розгортаються у імперські часи, наразі ж люди звикли до нових суспільних порядків і до того, що аристократичні титули вже не мають ваги.

*Von Blut und Tränen ganze Läufe,
Um aller Zaren Durst zu lindern,
Mit Kindern sie und Kindeskindern
In Witwentränen zu ersäufen!*
*А сліз, а крові? Напоїть
Всіх Цариків би стало...
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах вдовиці і дівочих.*

Знову ж таки ми спостерігаємо на цьому прикладі з поеми «Кавказ», що не завжди засоби іншої мови дозволяють зберегти звучання першотвору. Тому на перший план висувається зміст тексту його образне та емоційне навантаження. Для цього перекладач Іван Франко не просто підшукує відповідну одиницю в мові перекладу, а поняття, яке матиме те саме емоційно-експресивне забарвлення та асоціативні зв'язки.

Неабиякої перекладацької майстерності вимагає від передача переклад безеквівалентної лексики. Під час перекладу вірша Тараса Шевченка «Русалка» це демонструвала відома перекладачка Віра Річ. Найлегшим варіантом для перекладача було б використати один з англійських аналогів mermaid, waterynymph або pixie. Але ж замість цього Віра Річ транслітерувала слов'янське слово «русалка».

*Swim away as a russalka
Tomorrow in the night-time
I'll come out to roam with him,
You'll tickle him, sprightly!*

Надзвичайно проникним, емоційним і тому обов'язковим до перекладу був «Кавказ». Але саме цей твір, як ми вже помітили зауважили у попередніх прикладах, був важким з точки зору перекладу. Особливо помітна у ньому концентрація безеквівалентної лексики. Іван Франко, перекладаючи цей твір, якомога точніше передавав колорит, тому у німецькомовному тексті перекладу він зберіг слова «степ», «сакля» та «чурек» і навіть додав слово «курган»:

*Mit Liebestränen nimmst du's an
Und lispelst still die Wort' für dich,
Erinnerst dich an den Kurhan,
An Steppen, Berge und an mich!*

*Tschurek und Sakla – dein Revier,
Sind nicht geschenkt und nicht erbeten,
Und niemand – glaub's nur – raubt sie dir
Und niemand schmiedet sie in Ketten.*

В одному з найкращих англомовних перекладів цього твору, який виконала відома перекладачка Віра Річ, ми спостерігаємо зовсім іншу картину. Слово «степ» отримало у якості еквівалента найближче за значенням англійське слово «plain». Слова «сакля» та «чурек» були замінені на шотландські еквіваленти, що звичайно створює певне відчуття незвичності лексичних одиниць у англомовного читача, але знищує той неповторний присмак кавказького духу.

*Bannock and croft are all your own;
They were not alms, were not a gift, –
No one will seize them for his own,
Clap you in chains and drag you off.*

*You will read them to the end,
Recalling quietly,
The heroes' graves, the plains, the hills,
The land you loved – and me.*

Але ми не можемо не зауважити, що за звучанням, мелодикою та ритмом англомовний варіант більш наближений до оригіналу.

Як ми бачимо, переклад поетичних творів Тараса Шевченка стає справжнім викликом навіть для наймайстерніших з перекладачів, таких як Іван Франко та Віра Річ, адже завжди постає дилема: зберегти зміст, ідею та колорит першотвору, чи надати більшу перевагу збереженню ори-

гінального звучання, емоційного ритму. Ці два названі перекладачі справляються із цим надзвичайно професійно, тому ми із вернули на них увагу.

Список використаної літератури

1. Гиршман М.М. Литературное произведение. Теория и практика анализа. – Москва, 1991.– 160 с
2. Зайцева І. П., Таранова О. В. Автопереклад Володимира Набокова як феномен перекладу художньої літератури (на прикладі роману «Лоліта») Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 16, Ч. I, 2011. – 227 с.
3. Прушковська І. Відтворення поетики шевченкового слова в турецькомовних перекладах // Шевченкознавчі студії. – 2011. – Вип. 13. – С. 283-289. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Shs_2011_13_43, 2011.
4. Червінська О. В. Рецептивна поетика. – Чернівці: Рута, 2001. – 56 с.

Summary. Blyznjyk O. Works of Taras Shevchenko in English and in German Translations.

The article shows a brief analysis of the problems during artistic translation of poetic literature, the works of Ukrainian writer Taras Shevchenko in particular. Article also shows basic difficulties and dilemmas with which translators faced historical and national color, non-equivalent vocabulary saving of idiostyle and sound of the original.

Key words: *translation, Taras Shevchenko, color, non-equivalent vocabulary.*

Одержано редакцією – 17.04.2019 р.
Прийнято до публікації – 13.05.2019 р.